

ACTES DEL I CONGRÉS D'HISTÒRIA DEL NOTARIAT CATALÀ.
BARCELONA, 11, 12 I 13 DE NOVEMBRE DE 1993.
COORDINAT PER JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ, BARCELONA
(FUNDACIÓ NOGUERA, «ESTUDIS, 7») 1994

ORIOLEART

En un generós volum de set-centes setanta pàgines, la benemèrita Fundació Noguera publica treballs diversos presentats al I Congrés d'Història del Notariat Català.

Les actes, que s'obren amb una «Presentació del Congrés» de Lluís Figa i Faura, president de la Fundació (pp. 9-10), ofereixen als estudiosos interessats en la recerca notarial, però també a uns altres investigadors, treballs d'orientacions i diversos enfocaments vinculats entre si pel fet cabdal que, especialment per la seu on van ser presentats i pel volum on han estat publicats, contribueixen a donar i ajudar a conèixer, i també a difondre, la història de la institució notarial.

El volum de les actes publica agrupades les ponències, d'una banda, i les comunicacions, de l'altra. Si desfem el camí i reprenem com es van desenvolupar les sessions del congrés, veurem que aleshores responia a una divisió en tres àrees: s'hi anunciaven tres ponències, una conferència i comunicacions.

En la primera jornada, d'acord amb el programa, corresponia tractar de «L'aportació cultural del notari a la societat catalana. El notari i la política, la literatura, la ciència històrica, el dret, etc.», és a dir, la contribució dels notaris a la cultura, entesa aquesta darrera en un sentit ben ampli. Pertanyen a aquest apartat els treballs publicats següents:

La ponència «L'aportació dels notaris a la societat catalana en els camps del dret, la història, la literatura i la política», de Sebastià Solé i Cot i Pere Verdés i Pijoan (pp. 13-130), de plantejament ambiciós, que emmarcava l'àrea en qüestió.

Les comunicacions que hi tracten aspectes rellevants des de perspectives que podem considerar globals en cada cas són: «L'aportació dels notaris a la ciència jurídica catalana (s. ix a xxx)», de Joan Egea Fernández i Juan Marsal Guillamet (pp. 277-320); «L'aportació dels notaris a la historiografia catalana», d'Eulàlia Duran (pp. 321-331); i «Notariat i cultura als registres notariais», de Laureà Pagarolas i Sabaté (pp. 333-350).

Amb un enfocament força més limitat quant al plantejament hi trobem les comunicacions: «Auge i davallada d'una família de notaris de Barcelona, durant l'època moderna», de Maria Adela Fargas Peñarrocha (pp. 351-360); «Una nissaga de notaris de Tàrraga: els Terés (segles xviii-xxx)», de Gener Gonzalvo i Bou i Miquel Àngel Farré i Targa (pp. 361-372); «Antoni Vinyes: notari, ambaixador i polític (Barcelona-Nàpols: 1424-1488)», de Jordi Gunzberg i Moll (pp. 373-387); «Fèlix M. Falguera, segons *La Notaria*», de J. Marsal Guillamet (pp. 389-435); «La aportación de los notarios a la tradición jurídica mallorquina: los *ars notariae*», de Luz Zaforteza de Corral (pp. 437-438); i també la conferència sobre «El notariado en Aragón», d'Asunción Blasco Martínez (pp. 189-273).

La segona jornada es dedicava a «La professió notarial i la seva evolució a Catalunya. L'origen del notari i la seva evolució des del segle x al segle XIII. Els notaris comtals. Diversitat de notaris i escrivanes. Els conflictes dels segles XIV-XVII. La formació del notari. L'instrument notarial i la seva evolució. Teories i pràctiques notariales, etc.»; és a dir, amb un enfocament basat en la figura singular que constitueix el punt central del congrés, el notari, personalment i institucionalment considerada, i també en la producció i en l'organització de la seva escrivania. D'aquest apartat se'n publiquen els treballs següents:

La ponència «El notariat català: origen i evolució», d'Ignasi J. Baiges i Jardí (pp. 131-166), i les comunicacions «El pas de l'escrivà al notari», de Rafael Conde y Delgado de Molina (pp. 439-462); «Irregularitats i falsificacions notariales», de Maria Teresa Ferrer i Mallol (pp. 463-478); «Il notariato nella Sicilia catalano-aragonesa», de Pietro Corrao (pp. 479-491); «Sobre la propietat i la regència de les notaries a la demarcació de Girona», de Maria Àngels Adroer i Pellicer i de Josep Matas i Balaguer (pp. 493-514); «Els Costums de Tortosa i la seva pràctica al segle XV: el llibre de testaments de Bernat Vicents, notari de Tortosa», de Núria Cañellas i Vilar (pp. 515-547); «Notaris i escrivans a Igualada: una aproximació a la seva història», de Joan Cruz i Rodríguez (pp. 549-557); «El libro de albaceazgo de Bartomeu de Miramat, notario de Molins de Rei (1391)», de M. Cristina Forns de Rivera (pp. 559-578); «El procés d'exàmens dels notaris de València de 1350-1351», de Vicent Garcia Edo (pp. 579-589); «La notaria de Vidreres (segles XVII-XIX)», de Josep M. T. Grau i Pujol i Roser Puig i Tàrrach (pp. 591-606); «Els objectes culturals en l'entorn quotidià dels notaris barcelonins del segle XVII», de Xavier Lencina Pérez (pp. 607-615); «Senyoria directa, domini útil i funció notarial a la notaria i l'escrivania públiques de Terrassa», de Pere Puig i Ustrell (pp. 617-633); «Signos y notarios en la Carta Puebla de Benidorm (1430)», de Carlos Sáez (pp. 635-641); «Els béns dels notaris de Manresa en el segle XV», de Marc Torras i Serra (pp. 643-651); «L'escrivania pública de la canònica de Sant Vicenç de Cardona entre els anys 1326 i 1498», d'Andreu Galera i Pedrosa (pp. 653-665); i «Notes sobre el col·lectiu notarial tarragoní del segle XVIII», de Manuel Güell (pp. 667-683).

En la darrera jornada s'havia de tractar de «L'organització notarial a Catalunya. Els col·legis i els seus precedents. Privilegi de creació. Actuacions i competències. Organització, ordinacions, etc.» amb un enfocament netament corporatiu. Pertoquen a aquest apartat els treballs publicats següents:

La ponència «Precedents, origen i evolució dels col·legis notariales», d'Arcadi Garcia i Sanz (pp. 167-187), i les comunicacions «El Col·legi Notarial de Vic», de Maria Lluïsa Cases i Loscos (pp. 685-697); «Aportació a la història del notariat gironí», d'Enric Mirambell Belloc (pp. 699-712); «La condició social dels notaris de Barcelona a l'edat moderna», de Pere Molas Ribalta (pp. 713-726); «El colegio notarial de Valencia, entre poder político ciudadano y desarrollo corporativo», de José M. Cruselles Gómez (pp. 727-743); i «Els col·legis notariales valencians a l'època foral», de Vicent Pons i Alòs (pp. 745-765).

Els treballs presentats al congrés ofereixen alguns avantatges, si bé cal reconèixer que tots resten dins dels objectius fixats per l'organització, sempre sensible a les inquietuds històriques, com ha quedat demostrat. Ara podem dir que comptem, amb graus d'extensió i d'aprofundiment

de tractament diferents, segons els casos, amb visions globals de la contribució dels notaris a la cultura catalana, de l'evolució de la figura del notari com a professional i de l'organització corporativa que els agrupava; però no solament amb aquests aspectes. També disposem d'estudis sobre famílies de notaris o sobre personalitats rellevants, coneixem millor l'exercici material de la seva professió i la seva producció (a voltes amb referències locals ben precises) i alguns col·legis de notaris concrets, ultra alguns treballs complementaris de les línies apuntades.

Sens dubte, els treballs ací aplegats han desbrossat una part del camí —sempre difícil, al principi— i, de ben segur, serviran per facilitar el coneixement en l'àmbit en què s'insereixen i contribuiran, en la mesura que els pertoqui, a fer possibles noves síntesis, cada cop més completes, per tal que algun dia es pugui fer una història dels notaris a Catalunya.

En donar notícia del volum que comentem, un hom no pot, doncs, sinó valorar favorablement la iniciativa del I Congrés atesos els resultats obtinguts i sumar-se al desig que, tal com es va anunciar en l'acte de presentació d'aquestes actes, s'organitzi ben aviat el II Congrés d'Història del Notariat Català.

ENRIC TELLO. *CERVERA I LA SEGARRA AL SEGLE XVIII.*
EN ELS ORÍGENS DE LA CATALUNYA POBRA.
LLEIDA, PAGÈS EDITORS, 1995, 547 PÀGINES

FRANCESC VALLS

El llibre objecte del present comentari correspon a la publicació de la tesi doctoral del seu autor —llegida a la Universitat de Barcelona el 1987—, unes quantes parts de la qual ja havien estat publicades al llibre *Visca el rei i les calces d'estopa* (Barcelona, Crítica, 1991) i en alguns articles apareguts en revistes especialitzades. Aquest nou llibre ens arriba de la mà de Pagès Editors de Lleida, que ha fet la seva feina de manera impecable.

L'obra és organitzada en cinc capítols, precedits d'un pròleg i d'una introducció i acompanyats d'unes conclusions finals.

Al pròleg, R. Garrabou es pregunta el perquè del poc ressò que els treballs publicats per Tello han tingut en el context historiogràfic català. Segons Garrabou, això respon al mateix caràcter innovador, tant en la metodologia com en els plantejaments de fons, del conjunt de l'obra de Tello. El lector entén millor aquesta opinió a mesura que va llegint el llibre.

La introducció, segurament escrita després de la tesi, serveix a Tello per situar la seua recerca en el context de la historiografia agrària catalana recent. Es tracta d'un repàs minuciós de les aportacions que s'han produït en el camp de la història agrària catalana després de la publicació de l'obra de Vilar. Els treballs inclosos en aquest estat de la qüestió es classifiquen en tres grans grups: les aproximacions de tipus microeconòmic, les aproximacions de tipus serial i els estudis de cas a escala comarcal. L'obra ressenyada s'englobaria, per tant, en aquest darrer grup de treballs i, com tots els que hi ha inclosos, tindria com a punt de referència les conclusions del volum tercer de *La Catalunya dins l'Espanya moderna*, en les quals Vilar plantejava l'existència de diversos models regionals d'evolució de l'agricultura catalana durant el segle XVIII. L'originalitat de Tello consisteix a haver centrat l'estudi en aquella de les Catalunyaes de Vilar que en el Set-cents havia assolit uns resultats més pobres en termes de creixement. Davant d'una historiografia que ha magnificat el creixement català del XVIII, Tello posa de manifest el caràcter bifront d'aquest creixement i recorda que una part del país va romandre ancorada en la vella manera de fer agrària i es va mantenir insensible als estímuls provinents de la incorporació de Catalunya en els circuits del comerç internacional.

Tello, al primer capítol, dóna les primeres pinzellades per caracteritzar l'estructura agrària set-centista de les terres de la Segarra i l'Urgell. Es tracta d'una estructura agrària presidida per la persistència del règim senyorial que troba en el delme el mecanisme principal per apropiarse part de l'excedent pagès. Per sota dels senyors, Tello troba a la Segarra i l'Urgell una munió

de petits emfiteutes («quasi» propietaris, seguint la nomenclatura de Vilar) amb unes explotacions agràries de reproducció precària, raó que els empeny a una situació d'endeutament crònic.

Al capítol segon, Tello aprofundeix en la caracterització de l'estructura agrària segarrenca a partir de l'anàlisi d'un cas concret: el de la mateixa capital comarcal, Cervera. El tractament quantitatiu de les dades extretes del cadastre-manifest de Cervera de 1744-1745 és del tot satisfactori i modèlic en molts sentits. El cadastre serveix Tello per mostrar com una relativa equidistribució de la propietat no és sinònim de distribució igualitària de la riquesa. Mentre que la propietat superficialment estava força repartida, resulta que, en termes de valor, no ho estava tant atès que uns quants propietaris acaparaven les millors terres, entre les quals hi havia les peces de regadiu de valor alt i extensió reduïda. Quan hom passa de l'anàlisi de la distribució de la propietat a la de la riquesa, sumant al valor de la propietat agrària el dels altres béns immobles i sumant o restant els valors dels capitals prestats o deguts en forma de censal, el resultat és una distribució molt més esbiaixada. Aquesta variació s'explica, segons Tello, pel paper que tenia l'endeutament en aquesta estructura agrària: «fer més pobres els pobres i més rics els rics» (p. 118). Amb l'estudi presentat en aquest capítol, l'autor dóna fe de les possibilitats que té el cadastre com a font històrica, contradient, per tant, les desqualificacions que ha merescut aquesta font per aquell sector de la historiografia que ha agafat al peu de la lletra les prevencions que va mostrar Vilar sobre la informació cadastral del XVIII. El rigor amb què ha operat posa al descobert, per altra banda, la lleugeresa metodològica d'aquells altres historiadors que es limiten a acceptar acríticament les xifres extretes dels repartiments del tribut borbònic. Només un dubte sorgeix a partir de l'argumentació desplegada per Tello en aquest capítol: fins a quin punt el cas de Cervera és extrapolable a la resta de la Segarra? Potser n'hi hauria prou amb l'anàlisi del cadastre d'alguna altra població segarrenca per esvaïr aquest dubte.

Al capítol tercer, l'autor canvia de font i de metodologia. L'anàlisi agregada, quantitativa i impersonal feta a partir del cadastre al capítol precedent es completa ara amb una aproximació als mecanismes del crèdit rural realitzada a partir de l'estudi d'algunes trajectòries familiars concretes. Les fonts són, en aquesta ocasió, la documentació patrimonial i els protocols notariaus, que permeten una anàlisi més qualitativa, orientada a definir les principals fonts d'ingressos de les classes benestants de la Cervera i la Segarra set-centistes. La principal d'aquestes fonts d'ingressos procedia de l'esmerç en crèdits censals. El censalisme permetia a aquests grups benestants mossegar una part de la renda agrària desentenenent-se del procés de producció agrària que es va mantenir en mans d'una munió de petits emfiteutes «quasi» propietaris. Aquesta característica del sistema censalista explica, segons Tello, que entre els rics de la Segarra no trobem grans propietaris. Els grups benestants preferien desentendre's de la producció limitant-se a fer de prestamistes d'uns petits pagesos i artesans mig pagesos que havien de recórrer forçosament al crèdit per poder assolir la reproducció de les seves explotacions. L'objectiu del crèdit censal no era l'execució per impagament dels béns hipotecats pel prestatari, sinó la percepció d'una renda anual. Quan l'impagament de les pensions portava finalment a l'execució dels béns hipotecats, el prestamista no els incorporava al seu patrimoni, sinó que els venia per esmerçar els diners de nou en préstecs censals. El prestamista únicament incorporava al seu patrimoni les terres més bones —preferentment de regadiu— que passaven per les seves mans.

Al capítol quart, Tello revela quin era el paper de l'Església en el món complex del crèdit rural. L'església de Cervera era, de molt, no sols el censalista principal de la ciutat, sinó també de la comarca. La diferència fonamental entre l'Església i els censalistes laics residia en la canalització de bona part del crèdit eclesiàstic cap als sectors més benestants de la Segarra que al seu torn eren perceptors importants de rendes censals. I és que el paper de l'Església al si de la xarxa censalista consistia, principalment, a donar liquiditat al sistema cobrint les necessitats puntuals de diners dels censalistes laics, de les famílies dels quals, no ho oblidem, procedia un segment important dels homes d'Església.

Al capítol cinquè, Tello s'interroga sobre dues qüestions fonamentals per entendre la dissortada trajectòria de la Segarra enfront de la reeixida trajectòria del conjunt català durant el Set-cents. La primera qüestió abordada és la de fins a quin punt el marc ecológicoambiental va ser culpable del feble creixement demoeconòmic de la Segarra. En segon terme, Tello es pregunta com és que la Segarra no va saber respondre als estímuls provinents de la demanda exterior de productes agraris comercials, com sí que van fer unes altres comarques, especialitzant-se en la viticultura. Un conreu comercial com la vinya tenia unes possibilitats més aviat limitades en un context ecológicoambiental com el de la Segarra set-centista. La introducció parcial d'aquest conreu per les explotacions obeïa a una inserció també parcial i negativa d'aquestes explotacions en el mercat, al qual acudien de manera forçada per obtenir els diners amb què havien de plantar cara a les exigències del censalisme usurari. La promiscuitat de conreus en una parcel·la petita practicada a la Segarra en aquesta època devia obeir, per tant, a la necessitat de poder portar alguna cosa al mercat per tal d'obtenir els diners amb què s'havien de pagar les pensions que anaven venent cada any sense haver de renunciar a l'ideal d'un autoconsum impossible. Els petits pagesos segarrencs crònicament endeutats, si van introduir a les seves explotacions algun tipus de conreu comercial, ho van fer impel·lits per la necessitat imperiosa que tenien d'afrontar el pagament d'interessos dels seus crèdits censals, a més d'una altra classe de pagaments monetaris com podia ser el cadastre.

Finalment, unes extenses «conclusions» d'unes quaranta planes tanquen l'obra. Més que unes conclusions, són, però, un epíleg en el qual Tello ens ofereix una incursió per la Segarra vuit-centista. Entre les qüestions de què s'hi tracta crec que n'hi ha una a la qual potser caldria dedicar més atenció: el tema de la crisi del sistema censalista paral·lela a la crisi del sistema senyorial. Conèixer bé com es va esdevenir en aquesta part de Catalunya la transició del vell sistema censalista al nou sistema hipotecari liberal, i del sistema de propietat dividida emfitèutica al sistema de propietat plena, pot ser decisiu per anar traient l'entrellat del complex procés de la crisi del vell règim d'arrel feudal i del sorgiment del nou de tall liberalcapitalista. Segurament, però, això per si sol podria ser el tema d'una altra tesi doctoral.

ÀNGEL CALVO I CALVO (CUR.). *EL PAS DE LA SOCIETAT AGRÀRIA A LA INDUSTRIAL AL BAIX LLOBREGAT. AGRICULTURA INTENSIVA I INDUSTRIALITZACIÓ*. BARCELONA, CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT, PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, 1995, VIII + 748 PP. + 32 PP. D'IL·LUSTRACIONS SENSE NUMERAR (BIBLIOTECA ABAT OLIBA, 148)

LLUÍS VIRÓS I PUJOLÀ

La industrialització és la transformació històrica més important que ha viscut el Baix Llobregat contemporani. En aquest volum és estudiada d'una manera àmplia per mitjà de disset treballs acompanyats d'una introducció, una bibliografia unificada i un recull d'imatges que sumen 788 pàgines.¹ Hi participa un conjunt de divuit autors força heterogeni en el qual es poden trobar tant historiadors consagrats com novells, alguns professors universitaris, doctors en història i investigadors deslligats del món acadèmic. El Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat ja havia editat un parell de volums que reunien treballs dispersos sota una direcció comuna relatius a les guerrilles vuit-centistes i a les col·lectivitzacions de la Guerra Civil.

El tema estudiat resulta força oportú ja que el Baix Llobregat és una comarca d'industrialització tardana (l'agricultura hi predominava fins ben entrat el nostre segle) situada prop d'un focus de creixement com és la ciutat de Barcelona, amb un model ben definit d'industrialització però fins ara relativament poc estudiat.

Una característica definidora de l'obra és l'esforç d'ordenació i de coordinació dels diferents treballs que la formen. El llibre es divideix en quatre apartats: «Elements de transformació de la societat agrària», «La industrialització», «Instruments de desenvolupament» i «La dinàmica social». Cadascun, al seu torn, se subdivideix en diverses parts que conformen l'esquema que s'ha volgut donar a l'obra.

La «Introducció» (pp. 1-39), obra d'Àngel Calvo, té dues parts clarament diferenciades, una de teòrica i una altra de descripció dels continguts del llibre. La primera tracta de l'estat de la qüestió al voltant de la transició vers la industrialització. L'aparell bibliogràfic que desplega és força important, però, tanmateix, el seu nivell teòric queda un xic deslligat de la resta de treballs, que estan orientats a la recerca concreta i amb les bases teòriques pròpies de cada autor. La segona part és una descripció acurada dels diferents articles del llibre en què, a més, s'introdueixen alguns temes obviats als treballs, com, per exemple, l'evolució de les fonts d'energia o les telecomunicacions.

L'apartat I, «Elements de transformació de la societat agrària», és dividit en tres parts: «El creixement demogràfic», «Els canvis en l'agricultura» i «Les activitats no agràries dins la societat agrària». La primera part és coberta per l'article de Joaquín Recaño «Les primeres fases de la

1. Per tal de donar una idea de la llargada de cada treball, posarem entre parèntesi el número de la primera i la darrera pàgina de cadascun.

transició demogràfica al Baix Llobregat i a l'Hospitalet (1787-1936)» (pp. 45-105). Aquest text, que té el seu origen en un treball universitari de més abast, estudia tota la comarca i l'Hospitalet de Llobregat a partir de les dades demogràfiques disponibles. Divideix en quatre zones geogràfiques els diversos comportaments demogràfics i tracta separatament de cada indicador. Finalitza amb unes conclusions força aclaridores, tant pel que fa a la descripció com a la periodització de la transició demogràfica.

Es dediquen dos treballs a «Els canvis en l'agricultura». El primer, «El Baix Llobregat, 1750-1850: un segle transcendent» (pp. 109-148), de Jaume Codina i Vilà, torna a tractar de la «revolució demogràfica», amb un deteniment especial en l'«excés de mà d'obra» que provoca una proletarització amb una caiguda important dels jornals. El segon tema que desenvolupa Codina és la «revolució agrícola», dins del qual destaca l'extensió de conreus pel que fa a la vinya i la intensificació pel que fa als nous regadius. En aquesta part s'introdueix la qüestió de la importància de la gran propietat territorial en mans de l'elit barcelonina, que és el tema que desenvolupa a l'article següent Gemma Tribó i Traveria amb el títol «Burguesia barcelonina i gran propietat al Baix Llobregat (1850-1930)» (pp. 149-178), que ho estudia en un període posterior. En aquest treball, fet a partir de la tesi doctoral de l'autora, es demostra com ja al segle *xx* la propietat forana és majoritària a la vall mitjana del Llobregat i al delta i pertany bàsicament a membres de la noblesa. El canvi principal que experimenta la gran propietat és el pas progressiu a les mans de la gran burgesia.

La tercera part de l'apartat I, dedicada a activitats no agràries, és formada per tres treballs sobre localitats concretes. El primer, «La indústria de la llana a Esparreguera i Olesa al segle *xviii*» (pp. 181-199), d'Assumpta Muset i Pons, aborda el tema de la indústria rural dispersa típica de l'Europa preindustrial exemplificat en el cas dels paraires d'aquestes dues viles. Relaciona la consolidació del gremi de paraires amb l'augment de la producció de draps i el creixement de la població, el de la producció agrícola i el de les vies de comercialització. Acaba amb unes hipòtesis sobre el fracàs posterior de la indústria llanera durant el segle *xix* en aquestes poblacions. El treball és una reelaboració de la tesina de l'autora i les seves aportacions són notables i ja contrastades.

«La indústria paperera a Martorell» (pp. 201-210), de Margarida Torras i Barriuso, és una investigació més modesta escrita per a aquest llibre. De fet, la indústria del paper a Martorell és quasi subsidiària de la de l'Anoia i el treball se centra a destacar aquestes connexions.

L'abast modest d'aquest article contrasta notablement amb el següent, «Aproximació a l'estructura socio-professional de Sant Feliu de Llobregat en el segle *xviii*» (pp. 211-337), de Jordi Cañameras i Gaya, el qual és un complet treball «microhistòric», com diu el mateix autor, que es podria definir com una monografia sobre la història socioeconòmica de Sant Feliu de Llobregat en el segle *xviii*. Hi analitza l'evolució de la població, la immigració i la seva estructura, la propietat i els seus sistemes de transmissió i s'acaba centrant en l'estructura socioprofessional del poble. En aquest punt hi estudia, per un costat, la societat, concretament els conreus, la propietat agrària i l'elit social, i, de l'altre, la composició socioprofessional de la població, dividida en pagesos (amb un tractament diferenciat de les diverses categories socials de la pagesia i de l'endeutament),

menestrals (tot diferenciant-hi sectors) i artistes. Així mateix, en dedica un espai a parlar de l'organització del treball, tant dels gremis com de la protoindústria, en què es destaca la filatura de seda per a teixidors barcelonins. En resum, s'hi aborda la realitat de Sant Feliu des de múltiples òptiques i s'hi remarquen especialment totes les relacions amb Barcelona que influeixen en la seva societat. És, per tant, una monografia completa i llarga que podrien haver-se publicat en un volum específic i les aportacions principals podrien ser resumides aquí. D'altra banda, no s'acaba d'entendre la seva inclusió a l'apartat d'«Activitats no agràries» en vista del seu ampli ventall temàtic.

El segon gran apartat, «La industrialització», és un dels eixos de l'obra. És partit en tres blocs: dos de sectorials dedicats al cotó i a la seda, i un tercer a les colònies industrials. El primer, «La primacia del cotó», és format per quatre monografies locals sobre Olesa de Montserrat, Molins de Rei, Sant Feliu de Llobregat i l'Hospitalet de Llobregat, que mantenen una certa homogeneïtat pel que fa al període estudiat i la font primària utilitzada: la contribució industrial.

A «Baix Llobregat Nord: el procés d'industrialització a la vila d'Olesa de Montserrat (1830-1930)» (pp. 343-375), de Josep Maria Cobos i Hernández, es destaca sobretot l'endarreriment relatiu d'aquesta vila respecte a unes altres de la comarca o del Vallès Occidental durant el segle XIX després d'un prometedor segle XVIII i amb uns certs avantatges de localització. A l'hora de valorar la modernització de la indústria s'hauria d'haver tractat separatament la mecanització de la filatura i la del tissatge, ja que funcionen amb lògiques prou diferents que no permeten comparacions.

Joan Anton Carbonell i Porro és el responsable dels dos treballs següents, que tenen el seu origen en un estudi comparatiu de la indústria tèxtil de Molins de Rei i de Sant Feliu de Llobregat. Aquesta comparació és un dels valors d'aquests treballs, que, a més, es beneficien de tenir un esquema semblant en què es tracta del sector tèxtil en conjunt i de les empreses i dels obrers separatament. A «Evolució de la indústria tèxtil a Molins de Rei (1840-1936)» (pp. 377-403) es veu la importància creixent del tèxtil cotoner en el context d'una vila bàsicament agrícola, iniciat amb la implantació d'una empresa forana. També s'hi estudien l'origen dels propietaris, el món dels obrers —amb una incursió interessant en la qüestió del treball femení— i l'associacionisme obrer. «Desenvolupament de la indústria tèxtil a Sant Feliu de Llobregat (1861-1923)» (pp. 405-425) també mostra la importància creixent del sector cotoner en l'economia de la localitat. La base d'aquesta industrialització és la instal·lació a Sant Feliu de dues grans empreses, de les quals s'estudia amb un cert deteniment el cas de la fàbrica Bertrand. A pesar de les aportacions d'aquest estudi, les explicacions sobre el predomini del tissatge davant la filatura (l'empresa Bertrand és l'única que integra tot el procés productiu) o sobre les fluctuacions de la indústria a causa de l'impacte de la Primera Guerra Mundial podrien ser més eficaces amb un esforç de situació dins del seu context.

El darrer text d'aquest bloc és «Industrialització a les portes de Barcelona: l'Hospitalet de Llobregat» (pp. 427-458), de Joan Casas i Fuster. Aquest treball conté aportacions interessants, com ara la relació entre el creixement urbà i la industrialització, amb dues zones diferenciades per la influència de Barcelona: la més propera és una prolongació del seu cinturó industrial, on s'instal·len empreses tèxtils i metal·lúrgiques, i la més llunyana s'assembla més al Baix Llobregat amb un ús del sòl bàsicament agrícola. També relaciona les diferents etapes de la industrialització

amb el seu context històric i social. El text, però, procedeix d'un treball anterior pensat probablement per a una altra mena de publicació ja que, d'una banda, no hi ha les útils citacions a peu de plana i, de l'altra, l'estil és àgil però amb algunes llicències, com ara «Reconec que el gust per la digressió em perd» (p. 440), en paraules del mateix autor. L'anàlisi detallada que s'hi fa de l'evolució de la indústria milloraria amb el buidatge de més anys de la contribució industrial —es fa sols cada deu anys— i amb la consulta de fonts més diversificades.

El segon bloc d'aquest apartat sobre la industrialització es titula «Continuïtat i ruptura: la seda» i és format per un sol treball: «Can Vilumara, una fàbrica de teixits de seda de l'Hospitalet» (pp. 461-500), de Montserrat Bofill i Coromines. Es tracta d'un estudi d'empresa centrat, d'una banda, en l'evolució del capital fix, amb apartats dedicats a l'arquitectura fabril i als canvis tecnològics —en maquinària, fonts d'energia i fibres emprades—, i, de l'altra, en l'organització del procés productiu, amb una anàlisi acurada de la divisió de les feines i dels salaris. El fet que es tracti d'una empresa barcelonina traslladada a l'Hospitalet no justifica la inclusió de l'estudi en aquesta obra.

El tercer bloc, «Indústria i fàbrica: les colònies industrials», inclou treballs monogràfics sobre la colònia Sedó d'Esparreguera i la colònia Güell de Santa Coloma de Cervelló. Ambdós tenen en comú la preocupació per aclarir les causes de construcció i de localització de les colònies, incidint especialment en les actuacions i en la ideologia dels seus empresaris. A «Esparreguera, o la industrialització vinguda de fora (1830-1936)» (pp. 503-536), Gràcia Dorel-Ferré aborda globalment la industrialització de la vila, en què destaca el cas de la colònia Sedó —com ja havia fet a la seva tesi doctoral. L'anàlisi comença abans de la implantació de la colònia, i això li permet aclarir els factors de localització que ofería Esparreguera. L'autora remarca tant les facilitats energètiques oferides pel riu Llobregat i per les vies de comunicació com les motivacions empresarials encaminades a millorar l'organització del treball i a reduir els conflictes laborals, que hi són examinats detingudament fins i tot amb l'arxiu personal dels patrons. També inclou un capítol sobre les difícils relacions entre la colònia i el municipi, tant per qüestions fiscals com per la incidència, a vegades negativa, de la colònia sobre l'economia de la vila. Cal destacar d'aquest treball la relació que s'hi estableix entre el moviment obrer i les entitats culturals i recreatives i també l'esforç per contextualitzar el tema comparant-lo amb uns altres casos europeus del mateix període.

«Fundació i inicis de la Colònia Güell» (pp. 537-602), de Josep Padró i Margó, és un treball més llarg que estudia la primera etapa de la colònia, des de la seva construcció fins a la Guerra Civil. La tesi que defensa l'autor és que Eusebi Güell i el seu col·laborador Ferran Alsina decidiren construir una colònia allunyada de la ciutat i en un entorn rural per lluitar contra la conflictivitat laboral que havia patit la seva anterior factoria d'El Vapor Vell de Sants. Es tracta d'un assaig d'harmonització de les relacions entre capital i treball basat en un catalanisme polític conservador, que preconitza la integració entre classes, i en la doctrina social de l'Església. En conjunt s'hi imposa un paternalisme patronal basat en coaccions fàctiques i en la política d'estímuls positius que es dona als obrers. Per demostrar aquesta explicació l'autor relata els conflictes del vapor vell, les dificultats per a la construcció de la colònia, els objectius del seu urbanisme, la ideologia de l'amo i del director i les seves relacions amb l'esmentat corrent social de l'Església. Especialment

interessant resulta el capítol dedicat a «L'aparell d'integració social», en què s'estudien els mecanismes de pacificació social per mitjà de l'associacionisme religiós i laic i de la política de personal de l'empresa emprant-hi fonts orals al costat de les documentals. Quant als factors de localització, l'autor segueix les tesis d'Ignasi Terradas —que insisteixen en el control social que permet una colònia—, però s'hauria de tenir en compte que el cas de la colònia Güell és de fundació molt tardana (del 1890), la qual cosa la fa poc comparable a unes altres, i que tampoc no es poden excloure els factors energètics en la seva localització, com Josep Ferret demostra en el treball següent del llibre en tractar de les aigües freàtiques que s'aprofiten per a les màquines de vapor de la colònia (pp. 619-620) i les facilitats del transport de carbó.

El tercer apartat del llibre, «Instruments de desenvolupament», es parteix en dues parts, l'una dedicada a l'energia i l'altra al ferrocarril. La primera, «Energia i industrialització: la disponibilitat d'aigua», que ja havia estat encetada a la introducció, consta de dos treballs dedicats als usos industrials de l'aigua. El primer, «Les aigües en el procés d'industrialització de la comarca del Baix Llobregat» (pp. 607-627), de Josep Ferret i Pujol, és força innovador perquè remarca el paper de les aigües freàtiques tant del delta com d'uns altres indrets del Llobregat. Hi sistematitza els diferents aprofitaments dels pous, especialment per a les màquines de vapor, per al regadiu i per al proveïment d'aigua potable al pla de Barcelona.

Antoni Romeu i Alemany a «L'aprofitament industrial del Canal de la Infanta» (pp. 629-649) detalla la història de la construcció del canal i la dels diversos usos que ha anat tenint, tant agrícoles com industrials, i fa una descripció del seu estat actual. Cal destacar-ne l'anàlisi individualitzada de l'ús industrial de cadascun dels salts bastits per salvar els desnivells del terreny.

La segona meitat d'aquest apartat, «El ferrocarril», és integrat per un treball d'Àngel Calvo i Calvo titulat «Les transformacions del sistema de transport al Baix Llobregat (segles XVIII-XIX)» (pp. 653-678). L'article comença amb la descripció del sistema de transport al Baix Llobregat abans de l'arribada del ferrocarril per tal de contextualitzar la construcció de la línia de Barcelona a Martorell, iniciada el 1850. Els diversos capítols tracten de la constitució de la companyia, l'inici i el desenvolupament dels treballs, la tecnologia, els interessos que despertà, el capital humà que participà en la construcció i les repercussions econòmiques del ferrocarril. Les fonts bàsiques són els expedients dels arxius de l'administració. La part més destacada del treball són les aportacions sobre la incidència de les institucions públiques en les opcions tecnològiques, la relació d'aquestes amb l'organització del treball i el joc d'interessos que s'amagà darrere la companyia concessionària.

Clou l'obra l'apartat IV, «La dinàmica social», integrat per l'article col·lectiu «Aproximació a les formes i evolució de l'associacionisme al Baix Llobregat, en el marc de les transformacions socio-econòmiques i polítiques de l'època, segle XIX-1930» (pp. 681-731), de Joan Anton Carbonell i Porro, Maribel Ollé i Torrent, Mercè Renom i Pulit, Carles Santacana i Torres i Gemma Tribó i Traveria. Sota aquest títol, innecessàriament llarg, hi ha una de les millors aportacions de l'obra. Tot reunint el resultat de publicacions anteriors amb el de noves recerques, els autors han aconseguit un treball sòlid sobre el difícil món de l'associacionisme. Amb una bona base teòrica, hi han recopilat el conjunt d'associacions conegudes sobre el qual fan un seguit de reflexions: interpretació de la seva evolució contextualitzada en una època de fortes transformacions econòmiques i en el marc de l'associacionisme català, classificació en tipologies i divisió en

períodes segons el context polític general. L'article matisa les seves conclusions amb la distinció entre associacionisme formal i informal. El treball es completa amb un cens exhaustiu d'associacions dividit en períodes i amb un conjunt de gràfics que exploten la informació seriada que s'ha obtingut.

En conjunt, doncs, es tracta d'una obra força ambiciosa tant pel nombre de pàgines com pel seu plantejament. Cal aclarir que la realització del llibre ha passat per diverses vicissituds que n'han condicionat un xic el resultat. Pel que es diu a la presentació, el seu inici es remunta a 1983, quan el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat feia una convocatòria oberta per tal de recollir treballs sobre el tema. El resultat va semblar pobre aleshores i es va abandonar fins al 1988, quan Àngel Calvo es féu càrrec de la represa dels treballs. L'obra es tancà el 1992 i no s'ha pogut publicar fins ben entrat el 1995. Aquest sistema de suma de treballs solts ha provocat alguns desequilibris en el tractament dels municipis de la comarca ja que, per exemple, Pallejà, Sant Andreu de la Barca, Sant Vicenç dels Horts, Sant Boi de Llobregat, Cervelló, Corbera, Gavà, Viladecans o Cornellà de Llobregat no han rebut cap estudi específic mentre que uns altres com Sant Feliu de Llobregat i Olesa de Llobregat són els més estudiats, al costat de l'Hospitalet de Llobregat, el qual en realitat pertany al Barcelonès, que hi té un parell d'estudis monogràfics. Els casos de la industrialització a Olesa i Esparreguera s'hi podrien haver estudiat conjuntament perquè la seva proximitat geogràfica fa que comparteixin el mateix mercat de treball. D'altra banda, alguns temes hi han rebut un tractament per duplicat, com per exemple la transició demogràfica, que s'explica de dues maneres diferents als dos primers treballs. La demora en la publicació ha envellit alguns articles, especialment els que estudien la industrialització, que no s'han pogut beneficiar de la bibliografia dels darrers temps.

La mateixa magnitud de l'obra també n'ha condicionat aspectes formals. El lloable esforç d'unificació de la bibliografia és relativitzat perquè no recull obres que se citen a les notes, que, altrament, es podrien haver simplificat amb un sistema de citacions del tipus autor/any que hauria agilitzat la consulta del llibre i n'hauria reduït l'extensió. Un apartat que també resulta de força interès és el recull fotogràfic que il·lustra uns quants treballs.

Metodològicament, l'obra es mou en una dialèctica entre la diversitat dels articles i l'afany unificador de la coordinació. Com que es tracta d'un recull complex de treballs, no cal cercar-hi unes conclusions tancades com les d'una tesi individual. Com a conjunt, ja té sentit per si sol, per molts desequilibris interns que pugui presentar, perquè reflecteix la diversitat inherent a la realitat dels centres d'estudis comarcals. El mateix lector és qui n'ha d'extreure conclusions, sense que això desmereixi en absolut la feina de coordinació. Justament per aquest motiu l'esperit unificador de la «Introducció» pot no tenir gaire sentit amb relació a la resta de l'obra.

El conjunt de treballs aporta una nova visió a l'estudi de la industrialització catalana, en què es remarquen les relacions entre Barcelona com a capital i focus de desenvolupament i una part important del seu *hinterland*. Aclareix un seguit de relacions econòmiques fins ara poc estudiades, i seria bo que es pogués fer amb unes altres comarques. També fa aportacions interessants a la història local d'uns quants municipis i alhora ha permès publicar conjuntament el resultat d'algunes investigacions que han reportat novetats gairebé a la totalitat dels temes de què s'ha tractat al llibre.

JOSEP BENET, *L'INTENT FRANQUISTA DE GENOCIDI CULTURAL CONTRA CATALUNYA*. BARCELONA, PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, 1995, 536 PP. (BIBLIOTECA ABAT OLIBA, 150)

JORDI FIGUEROLA

L'obra de Josep Benet *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya* és un llibre d'història, però, alhora, és un llibre històric. De fet, és, amb modificacions importants i noves aportacions, el fill d'aquell famós llibre *Catalunya sota el règim franquista. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del general Franco*, publicat a París el 1973 per Edicions Catalanes de París, l'autor del qual era un inexistent Institut Català d'Estudis Polítics i Socials, nom que amagava, per raons òbvies de clandestinitat, el seu veritable autor.

Advocat, promotor de moviments antifranquistes i polític, la relació de Benet amb la història és de sempre. Va veure molt clar, des de molt aviat, que la reflexió sobre Catalunya i la política que calia fer durant el franquisme i posteriorment exigien un compromís cultural ferm amb el país i el coneixement de la seva història. Benet representaria la síntesi de l'home que reflexiona sobre el present i, amb profundes conviccions democràtiques, veu la necessitat d'actuar sobre aquest present amb l'acció cívica, tot plegat amb el suport de la investigació històrica. Benet és l'exemple del ciutadà compromès i del polític que no ha menystingut la preparació intel·lectual i la investigació seriosa. Els llibres *Maragall i la Setmana Tràgica* i, fet conjuntament amb Casimir Martí, *Barcelona a mitjans del segle xx. El moviment obrer durant el Bienni Progressista (1854-1856)* ens revelen la preocupació d'entendre les contradiccions de la societat catalana de mitjan XIX i principi del XX i com no podia ser entesa pels governs de Madrid. Josep Benet ha centrat també els seus estudis sobre personatges clau de la història de Catalunya, com és el cas de Torras i Bages i el president Companys, entre altres. Tampoc no ha defugit endinsar-se en temes polèmics i difícils com és la relació entre el marxisme i la qüestió nacional o la figura del president Tarradellas.

El llibre *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya* explica com hom ha volgut esborrar del mapa la llengua i la cultura catalanes. És el producte d'un home que estima el seu país i la seva cultura i que ha lluitat per ella, que fa l'esforç intel·lectual de recollir els atacs que se li han fet perquè quedi demostrat que no som uns exagerats quan constatem de quina manera el franquisme va voler anihilar-nos culturalment.

Josep Benet enllaça una quantitat impressionant de documents perquè el lector s'adoni de per on anaven les coses. La profusió documental, en aquest cas, és del tot imprescindible perquè els originals són més eloqüents que la possible interpretació que se'n pugui fer. És un llibre fet per Benet però que s'acaba d'arrodonir quan és llegit; el lector és qui acaba el llibre.

L'obra comença amb una introducció històrica a partir del que significà la derrota de 1714 per a la llengua catalana i com es construeix l'entramat jurídic que tendia a marginar-la, amb unes clares intencions d'eliminar els vestigis d'una cultura pròpia dels ciutadans de Catalunya.

Després ve el gruix del llibre, quan s'endinsa en la problemàtica del català durant la República, la Guerra Civil i la postguerra, una vegada que el règim de Franco s'ha ben instal·lat.

Durant la República ja hi podem observar perfectament, per una banda, la voluntat de recuperar la plena normalització cultural i política del país i, per l'altra, la ferotge campanya que contra el catalanisme i l'autonomia de Catalunya es fa fora del Principat. I hi queda clar un fenomen que fa reflexionar molt i que pot ser útil avui: es tracta de com el sentiment anticatalà esdevé un recurs de mobilització política a la resta d'Espanya. Al llibre es veu perfectament com els atacs contra l'Estatut d'Autonomia republicà i la política lingüística servien per aglutinar sectors i mobilitzar-los políticament arreu d'Espanya. Un d'ells, el mateix feixisme espanyol. El fet que el moviment autonomista català constituïa un fre al moviment d'unitat nacional espanyola que propugnaven els feixistes, unitat del tot necessària per llançar-se cap a una aventura imperial, va afavorir que el problema català fos una preocupació constant per a aquests grups. Però és que les apreciacions feixistes eren compartides per molts més sectors. La dreta espanyola i un dels seus líders més representatius, Calvo Sotelo, van crear aquella famosa frase que tant d'èxit havia de tenir: «Antes una España roja, que rota». Era una mobilització anticatalana que s'anava vestint de tots els arguments que formaren part del concepte d'Espanya i de Catalunya durant el franquisme. Una Catalunya que havia de ser espanyola, d'una Espanya que s'identificava amb Castella i que tenia una voluntat imperial.

Durant la Guerra Civil, els revoltats tingueren molt presents, com és demostrat als documents que aporta Benet, els eixos bàsics següents: primer, la guerra contra Catalunya i Euskadi era una guerra de conquesta; segon, Catalunya seria espanyola, si no per amor, per la força; tercer, la identificació del concepte d'Espanya amb el de Castella; i quart, la identificació de l'ús de la llengua catalana en públic amb el separatisme. La guerra anà covant el sentiment i la convicció que es podria fer amb Catalunya el que es volgués pel simple dret de conquesta.

Un cop acabada la guerra i instal·lada la dictadura feixista de Franco, es va seguir fil per randa tot el programa d'anihilament de la llengua i la cultura catalanes. De fet, es tractava de portar a terme un veritable genocidi cultural contra el poble de Catalunya. La repressió fou el *leitmotiv* de les primeres actuacions del Servicio de Ocupación. Les persones, la llengua pròpia i els símbols de Catalunya van ésser en el punt de mira dels decrets i de la violència franquistes. «Si eres español, habla español» fou una de les frases més utilitzades per la propaganda del règim. i hagué prohibició de parlar en català en públic, a les institucions i a la ràdio i d'escriure-hi a la premsa; depuració de biblioteques, supressió de monuments, reconversió del Palau de la Música Catalana en *Palacio de la Música*; obligació de treure el nom de Catalunya de la denominació de les empreses; prohibició de rètols i d'anuncis en català; prohibició de l'ús del català en conferències; de donar noms catalans als vaixells; d'inscriure noms catalans al registre civil; de representar obres de teatre en català, fins i tot *Els pastoretz*; de fer cinema en català, etc.

L'escola fou un dels objectius principals del franquisme per acomplir l'intent de genocidi cultural i nacional. Hi trobem depuració de mestres, prohibició de tot rastre de catalanitat i

obligació de portar a terme un ensenyament unificador en què una cultura espanyola rànica i imperial havia de prevaler.

La desaparició del rastres d'identitat catalana havien d'arribar fins a la quotidianitat. Els canvis de noms de carrers o la castellanització dels noms de pobles, a més de comportar veritables ridiculeses, volien amagar per sempre la tradició pròpia de casa nostra.

I l'Església no es va escapar de tot plegat. Josep Benet dedica tot un capítol a fer veure com, amb excepcions, la jerarquia eclesiàstica que comandava les diòcesis catalanes es posava al costat dels intents franquistes d'esborrar tots els rastres de la nostra personalitat cultural.

En resum, un llibre útil que per desgràcia, i això no és culpa de l'autor, potser llegirà la gent que ja ho sap, i no pas qui ho desconeix i hauria de saber-ho.